

**ІСТОРИОГРАФІЯ,
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ТЕОРІЯ ІСТОРІЇ**

УДК 930.1:94(477.7)“1937/1938”

О. В. Богатікова, В. М. Романцов

**“ГРЕЦЬКА ОПЕРАЦІЯ” 1937–1938 РР. У ПІВНІЧНОМУ ПРИАЗОВ’Ї:
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

У статті розглядається стан наукової розробки проблеми політичних репресій сталінського режиму проти грецького населення Північного Приазов’я. Висвітлено коло проблем, які знаходяться у полі зору українських та російських істориків. Названо провідних дослідників даної теми та дана характеристика їхнім працям.

Ключові слова: історіографія, «велика чистка», політичні репресії, грецька національна меншина, Північне Приазов’я.

Епоха сталінізму позначилася масовим терором щодо населення України та інших республік СРСР. Трагедія сталінських репресій привертає увагу громадськості вже багато десятиліть. Північне Приазов’я – це регіон, де зараз проживає найбільш чисельна грецька громада України. Новітня історія грецької діаспори в Україні насичена драматичними подіями: Громадянська війна, колективізація та голод, роки Другої світової війни та післявоєнна відбудова. Проте особливо трагічною була і залишається “грецька операція” 1937–1938 рр.

Зацікавленість у збереженні та розвитку культури, традицій, мови та історії вигідно відрізняє цю національну меншину з-поміж інших. Отже природним є високий інтерес представників грецької громади до вивчення питань репресивної політики сталінського режиму. Великий внесок зроблено самими греками для пошуку та реабілітації своїх загиблих співвітчизників.

Цю тему досліджують науковці, музейні та архівні працівники, краєзнавці. Виявлення й оприлюднення всієї можливої інформації про масові репресії сталінської доби повинні здійснюватися одночасно з осмисленням нагромаджених фактів, встановленням причинно-наслідкових зв’язків між ними, виявленням безпосередніх і віддалених наслідків репресій.

Мета статті полягає у висвітленні стану наукової розробки політичних репресій проти грецької національної меншини Північного Приазов’я.

Протягом різних історіографічних періодів означена тема висвітлювалася з позицій різних методологічних засад. Підхід радянських істориків до вивчення теми політичних репресій визначався настановами компартії про контрреволюційну сутність будь-якої опозиції владі. Тема репресій привертала увагу громадськості починаючи з історичної доповіді М. Хрущова на XX з’їзді КПРС про культ особи Й.Сталіна. Навіть в умовах так званої “хрущовської відлиги” належне висвітлення зазначеної проблеми було неможливим. У цей період почалася реабілітація жертв політичних репресій, але сама проблема великого терору продовжувала старанно замовчуватися, дослідники відчували тягар ідеологізації суспільного життя. За тодішнього режиму протягом десятиріч масовий терор був темою глибоко табуованою. Ті публікації, що з’являлися в радянський час, були жорстко цензуровані владою [1].

Радянська історіографія сталінських репресій стала предметом окремого дослідження російського історика [2]. Проаналізувавши роботи істориків, дослідник дійшов висновку, що для радянської історіографії характерна односторонність не лише в освітленні фактів та оцінок, але в замовчуванні цілої низки явищ репресивної політики.

Говорячи про роботи, присвячених репресіям проти національних меншин, Т. Іванова відмічає, що протягом 1940-х – середини 1950-х рр. кількість праць з проблеми міжнаціональних відносин була невеликою. Праці цього періоду були покликані продемонструвати досягнення радянської системи та підтвердити правильність обраного шляху. Факти, що вважалися неприйнятними, замовчувалися або називалися сумнівними.

У другій половині 1950-х – середині 1980-х рр. кількість праць з національного питання збільшується. Тематика робіт цього періоду не зазнала змін: більшість розвідок була спрямована на відображення партійної концепції соціально-економічної та культурної перебудови етнічних меншин [3]. У ці роки не було написано жодної праці, присвяченої репресивній політиці сталінського режиму серед національних меншин.

На рубежі 90-х рр. минулого століття вітчизняна історична наука дістала можливість розкрити правду про політичні репресії, з'ясувати й оприлюднити загальне число репресованих громадян України в сталінську добу [4]. Перед істориками, правознавцями, тими, хто небайдужий до антинародних дій владних структур сталінського режиму постало завдання об'єктивного з'ясування справжніх причин репресій, їх тяжких наслідків.

З кінця 80-х рр. минулого століття історики проводять значну роботу щодо висвітлення питань репресій. Найбільший інтерес для дослідників становить епоха так званої “великої чистки” 1937–1938 рр., коли теренами країни прокотилася хвиля масових арештів, у тому числі, серед представників національних меншин (так звані польська, німецька, грецька та інші національні операції). Як наслідок, з'явилися сотні праць, підготовлених завдяки глибокому вивченню раніше недоступних архівних матеріалів [5].

Більш детально слід зупинитися на дослідженнях, присвячених “грецькій операції” в УРСР і, зокрема, у Північному Приазов'ї. Умовно всі наукові роботи з цього питання можна поділити на дві категорії: дослідження, що стосуються репресивних заходів загалом, та ті, що висвітлюють особливості проведення репресій проти грецького населення регіону.

До першої категорії можна віднести роботи М. Шитюка [6], Ю. Шаповала [7], Т. Рафальської [8], С. Білокінь [9], Г. Костюка [10], І. Біласа [11] та інших. Праці цих дослідників містять узагальнену інформацію щодо причин, методів здійснення та наслідків політичних репресій в УРСР.

В узагальнюючих працях з історії грецького населення України “Греки на українських теренах” колективу вчених Інституту історії України [12], праці М. Коссе “От античности до наших дней. Очерки истории и культуры греков Украины” [13], посібниках “Нариси історії та культури греків України” та “Греки в Україні: історія та сучасність” Н. Терентьєвої та К. Балабанова [14] тощо, проведення “грецької операції” розглядається як трагічна сторінка історії грецької спільноти України.

До цього розділу також слід віднести роботи, присвячені історії окремих сіл Північного Приазов'я, як то Чердакли [15], Малоянисоля [16], Старого Криму [17], Ялти [18], Чермалика [19], Старої Ласпи [20], Сартани [21]. Окремі розділи своїх робіт дослідники присвятили висвітленню репресивної діяльності НКВС у селах. Залучення матеріалів архівів, зокрема Державного архіву СБУ, дало змогу дослідникам назвати кількість арештованих селян, їхній вік та винесені вироки.

Репресії проти населення півдня України і, зокрема, грецької нацменшини регіону досліджували В. Нікольський, З. Лихолобова, Л. Якубова. Найбільш ґрунтовними є роботи В. Нікольського. Широке коло залучених джерел, критичне ставлення до отриманої інформації дають змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки проведення

національних операцій, зокрема “грецької операції”. Великий науковий інтерес становить робота В. Нікольського “Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – початок 1950-х рр.). Історико-статистичне дослідження” [22]. Широке залучення архівних матеріалів Державного архіву служби безпеки України, Державного архіву Донецької області, Центрального архіву громадських організацій України дало змогу дослідникові встановити кількість репресованих по областях України, їх вік, соціальну приналежність, національність тощо. Один з розділів монографії присвячений проведенню репресивних заходів саме проти грецької нацменшини Північного Приазов’я. Порівнявши кількісні дані репресованих греків з іншими нацменшинами, В. Нікольський дійшов висновку, що “грецька операція” була однією з найбільш масштабних серед національних операцій НКВС.

Вченому належить також низка статей, присвячених вивченню репресивної політики сталінського режиму в Україні. Загалом у них наводяться статистичні дані стосовно кількісного, вікового та ін. складу репресованих, зокрема греків. Так, стаття “Розправа за директивою НКВС” присвячена розгляду каральних акцій проти “грецької шпигунської диверсійно-повстанської організації”. Вивчення архівно-слідчої справи колишнього заступника УНКВС по Сталінській області Г. Загорського-Зарицького дало змогу досліднику встановити, як реалізовувалась “операція по греках”. Звернення до слідчих справ репресованих греків дало можливість визначити, які саме звинувачення виносились арештованим, чи були наявні показання свідків, які умисні або технічні помилки допустили слідчі, “розглядаючи” справи. Вивчивши великий масив документів, В. Нікольський дійшов висновку про те, що смертні вироки арештованим не залежали від визнання провини. Тут діяв інший принцип – принцип бездоганного виконання отриманої зверху вказівки [23].

Значний науковий інтерес становлять роботи З. Лихолобової. Вона є автором близько 20 статей, присвячених темі репресій. Так, у статті “Найбільша «чистка» в Донбасі” авторкою розглянуто розгортання терору у середині 1937 р. в Донецькому регіоні проти представників різних верств населення та людей різних національностей, у тому числі греків. Зокрема, дослідниця звернулася до справи В. Данилова – грека за національністю [24]. У статті “О сталинских репрессиях 1937 – 1938 гг.” З. Лихолобова подала узагальнюючі характеристики репресованих, у тому числі й греків [25].

У 2003 р. побачило світ видання окремих робіт вченого – “Вибрані праці” Окремі розділи цього збірника присвячено темі політичних репресій 1937–1938 рр. Ретельне опрацювання широкого масиву архівних матеріалів дозволило дослідниці зробити висновок про те, що головною причиною проведення масових репресій було прагнення вождя до встановлення своєї необмеженої влади в країні [26].

Аналіз робіт З. Лихолобової був би неповним без звернення до її монографії “Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні в другій половині 1930-х років (переважно на матеріалах донецького регіону)”. Географічні рамки дослідження включають територію сучасних Донецької та Луганської областей. Джерельну базу книги склали партійні документи, архівно-слідчі справи, що зберігаються в Управлінні СБУ Донецької області, матеріали преси 1930-х рр. З. Лихолобова спиралася також на праці фахівців із досліджуваної проблеми. Свою роботу авторка починає із загальної оцінки “сталінської політичної системи”, переходячи після цього до питання про підготовку “великої чистки”.

З. Лихолобова переконана: метою репресивних акцій було розв’язання політичних, а також соціально-економічних проблем, що становили загрозу створеній моделі суспільства. У третій частині монографії “Апогей терору” проаналізовано основні лінії репресивної політики щодо різних категорій населення регіону –

робітники, інтелігенція, робітництво, представники різних етнічних груп. Підраховано вікові показники арештованих.

Фінальну частину книги присвячено тому, як почали змінюватись акценти репресивної політики після прийнятої у січні 1938 р. постанови пленуму ЦК ВКП(б) “Про помилки партійних організацій під час виключення комуністів з партії, про формально-бюрократичне ставлення до апеляцій виключених із ВКП(б) і про заходи по усуненню недоліків”. Терор не припинявся, просто зменшилися його масштаби та інтенсивність.

Монографія З. Лихолобової є аргументованим підтвердженням того, що “великий терор” засадничо не був “сліпим”, а здійснювався адресно. Арешти та засудження осіб за різними обвинуваченнями відбувалися на підставі обліку й попередньої розробки [27].

Дослідженням історії грецьких поселень півдня України займається Л. Якубова. Низку своїх робіт вона присвятила дослідженню історії етнічних меншин регіону у 20-30-ті рр. минулого століття. Зокрема, вона торкнулася соціально-культурного будівництва у їхньому середовищі [28]. Найбільш ґрунтовна робота Л. Якубової присвячена історії маріупольських греків з моменту їхнього переселення до Російської імперії до 30-х рр. ХХ ст. [29]. Проведення репресивної політики проти греків України дослідниця розглядає на прикладі справи С. Ялі – грецького громадського та культурного діяча, відомого у Приазовському регіоні у 20–30-х рр. ХХ ст. [30].

Істориками-аматорами також проведено значну роботу у вивченні репресивної політики сталінського режиму. Значний інтерес становлять роботи П. Мазура [31–35], Г. Аніміци [36], О. Хаджинової [37–39], І. Папуша [40–41], Л. Кузьменкова [42–43], Д. Патрічі [44] та інших. Їхні роботи засновані на використанні широкого кола архівних матеріалів, свідчень очевидців тих подій, матеріалів домашніх архівів родичів репресованих. У роботах знайшли відображення мотиви, якими керувалося сталінське керівництво, здійснюючи репресії по відношенню до грецького населення України та хід операції. Оперуючи широким колом архівних матеріалів, дослідники встановили методи ведення слідства та підраховували приблизну кількість жертв.

Слід зазначити, що хоча у своїх роботах дослідники тою чи іншою мірою торкаються причини проведення репресій проти грецького населення Північного Приазов'я, проте це питання залишається одним з найбільш дискусійних у науковому середовищі. Дослідники не можуть дійти єдиної думки з цього приводу, і до нашого часу не видано жодної праці, яка стосувалася б виключно цієї проблеми.

Дослідниками також розглянуті репресії проти грецької інтелігенції, зокрема таких її представників, як Г. Костоправ, К. Челпан, В. Галла, І. Коноп, С. Ялі та ін. У таких роботах життя людини постає ніби поділеним на дві частини: до арешту та після. Звертаючись до карних справ названих особистостей, спогадів їхніх родичів та знайомих, подекуди використовуючи матеріали домашніх архівів дослідники простежили їхній життєвий шлях від народження до страшної загибелі у енкавеесівських казематах. Основним недоліком цих робіт є відсутність відомостей про формування світоглядних позицій Г. Костоправа, К. Челпана, І. Конопа та інших.

Велику роботу у вивченні справ репресованих, поверненні доброго імені всім безневинно засудженим було зроблено протягом останніх двох десятиліть Маріупольським міським культурно-просвітницьким товариством “Меморіал”, і зокрема його головою Г. Захаровою. За останні роки було видано низку книг дослідниці. “Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья)” містить низку окремих статей, присвячених грецькій операції у Північному Приазов'ї [45, 46, 47, 48, 49]. Ю. Котлярук відмічає, що у книзі вміщена велика кількість імен греків, безневинно знищених сталінським режимом [50]. Слід

назвати й інші роботи дослідниці: “Жизнеописания знаменитых греков Украины. Дело Константина Челпана” [51], “Мариупольская трагедия” [52], “Всех поименно назвать” [53] та інші. Г. Захарова починаючи з 1990-х рр. плідно працює в архівах, зокрема у Центральному архіві Служби безпеки України. Це дало їй змогу повернути з забуття імена невинних жертв терору, показати трагедію усієї країни на прикладі долі одного засудженого. У місцевій періодиці регулярно публікуються статті Г. Захарової, присвячені діяльності органів НКВС у Північному Приазов’ї у період “великої чистки”.

Новітня російська історіографія великого терору намагається взяти до уваги всю повноту даних історичних джерел та наукової літератури. У роботах сучасних російських істориків з позицій непредвзятості та об’єктивності висвітлюються не тільки масштаби масових політичних репресій в середині 1930-х рр., але й долі репресованих, вплив терору на демографічну та соціально-економічну ситуацію у країні. За останні роки, як відмічає російський дослідник С. Кропачов, його колеги мали значні успіхи у вивченні видів репресій, категорій репресованих, механізмів масових політичних акцій, національних операцій НКВС тощо [54]. Серед сучасних російських істориків, що займаються вивченням даної проблеми, слід назвати С.Кропачова [54], М. Охотіна [55], О. Рочинського [55], М. Бугая [56] та ін.

Що стосується саме висвітлення репресій проти грецького населення у російській історіографії, то слід відзначити, що тільки наприкінці 1990-х рр. було опубліковано першу наукову узагальнюючу працю М. Бугая про репресії проти радянських греків. Поряд з викладенням проведення заходів, пов’язаних із здійсненням репресій у відношенні до греків, автором було опубліковано архівні документи із так званої “Особливої папки Сталіна” [56].

Відчутним поштовхом до вивчення “грецької операції” НКВС у Росії стало здійснення з травня 2004 р. Асоціацією грецьких громадських об’єднань Росії проекту “грецький мартиролог” (Історія репресій проти греків в СРСР). У рамках цього проекту у 2006 та 2008 рр. вийшли 3 книги І. Джухи (Кропачов, с. 83). Перша з них, “Греческая операция: История репрессий против греков СССР” [57]. Вона присвячена дослідженню маловідомій та недостатньо дослідженій сторінки в історії греків СРСР. Автор описує “грецьку операцію” крок за кроком – від арешту до розстрілів у тюрмах та смертей у каторжних таборах Колими, Воркути, Норильську, Біломорканалю [58]. Значний історичний та особистий матеріал дозволили автору зробити низку принципових висновків, у тому числі і про кількість репресованих греків [54].

Як зазначає М. Коссе, робота І. Джухи ґрунтується на архівних матеріалах, а також споминах учасників або нащадків жертв жахливих подій минулого. Говорячи про репресії проти греків, автор менш за все переслідує мету переконати читачів у тому, що греки – одна з найгониміших націй епохи сталінізму. Інші національні операції були масштабнішими. Росіяни та українці, проти яких не було спрямовано спеціальних національних операцій, постійно підпадали під репресії і несли найбільші втрати [59].

Каральні акції НКВС проти грецького населення розглянуто І. Джухою в статтях: “Три поражения Сталина в Греции” [60], “Чем провинились греки” [61], “Репрессии против греков в СССР” [62].

Загалом, усі зазначені роботи написані на основі документальних джерел та спогадів очевидців тих подій, вони нагромаджують у собі великий фактичний матеріал, проте здебільшого не містять аналізу описуваних подій. Праці 90-х рр. ХХ ст. містять уривчасту інформацію, аналіз та критичне ставлення до джерел у них часто поступається місцем емоційному забарвленню. У той же час, більшість праць, виданих у перше 10-ліття ХХІ ст. відрізняє чітка структурованість та науковий підхід до визначених проблем.

Слід відзначити, що названі дослідження охоплюють широке коло питань – причини каральних акцій, умови їх проведення, засоби слідства тощо. Проте ще більше питань поки що залишаються поза увагою дослідників. Тема репресій набагато ширша, ніж може здатися на перший погляд, тож охопити всі без виключення аспекти за досить короткий термін (20 років) було неможливо. Це обумовлює необхідність активізувати вивчення теми щодо репресивної політики сталінського режиму по відношенню до грецької нацменшини.

Список використаної літератури

1. Сіроченко Г. Історіографія політичних репресій 20–30-х років ХХ ст. на території України крізь призму історичних праць радянського періоду (1920–1991 рр.) / Г. Сіроченко // Гілея. – Вип. 44 (№2). – К., 2011. – С. 219–224.
2. Степанов М. Сталинская репрессивная политика в СССР (1928–1953 гг.): взгляд советской историографии [Электронный ресурс] / М. Степанов. – [Цит. 2012, 16 июля]. – Режим доступа: <http://www.izvestia.asu.ru/2008/4-1/hist/TheNewsOfASU-2008-4-1-hist-29.pdf>
3. Іванова Т. Тоталітарний режим і національні меншини Півдня України (20–30-ті рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Т. Іванова. – Запоріжжя, 2000. – 17 с. – [Цит. 2012, 17 липня]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/scripts/wwwi32.exe/\[in=scripts/ref.in\]](http://www.nbuv.gov.ua/scripts/wwwi32.exe/[in=scripts/ref.in])
4. Шитюк М. Масові репресії на півдні УРСР в 20-ті – по початку 50-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07. 00. 01 “Історія України” / М. Шитюк. – К., 2001. – 35 с.
5. Склярєнко Є. “Великий терор” 1937–1938 рр. на сторінках науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” [Електронний ресурс] / Є. Склярєнко – [Цит. 2011, 21 січня]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iumipfd/2008_35/25.pdf.
6. Шитюк М. Масові репресії проти населення півдня країни в 20 – 50-ті рр. ХХ ст. / М. Шитюк. – К. : Тетра, 2000. – 458 с.
7. Шаповал Ю. У ті трагічні роки: Сталінські репресії на Україні / Ю. Шаповал. – К. : Політвидав України, 1990. – 142 с.
8. Рафальська Т. “Великий” терор 1937–1938 років: від ідеології до реалізації [Електронний ресурс] / Т. Рафальська // Наукові записки. Серія : Історичні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2008. – Вип. 11. – 243 с. – [Цит. 2010, 14 серпня]. – Режим доступу: http://kspu.kr.ua/download/nauk_zapiski/2008_vipusk_11_zamovlennya_5070.pdf.
9. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / С. Білокінь. – К., 1999. – 447 с.
10. Костюк Г. Сталінізм в Україні: генеза і наслідки: Дослідження і спостереження сучасника / Г. Костюк. – К. : Смолоскип, 1995. – 508 с.
11. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. / І. Білас. – К. : Либідь : Військо України, 1994. – Кн. 1 – 432 с.; Кн. 2. – 688 с.
12. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / [М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь]. – К. : Либідь, 2000. – 480 с. : іл.
13. Коссе Н. От античности до наших дней. Очерки истории и культуры греков Украины / Н. Коссе. – Мариуполь, 2009.
14. Терентьева Н. Греки в Украине: история та сучасність : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / Н. Терентьева, К. Балабанов. – К. : Аквілон-Плюс, 2008. – Ч. 2. – 320 с.

15. Анимица Е. Чердакли (Кременевка): 1780–2005 гг. / Е. Анимица, Г. Анимица. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. эконом. ун-та., 2005. – 101 с.
16. Анимица Е. Малоянисоль: история, события, судьбы (1780–2010) / Е. Анимица, Л. Антонова; [предисл. А. Гедё]; М-во образования и науки РФ, Урал. гос. эконом. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. эконом. ун-та, 2010. – 256 с.
17. Романцов В. Старый Крым: история и современность: Историко-этнографическое исследование / В. Романцов, Г. Наметченко, С. Арабаджи / – Мариуполь : ПАО “ММК имени Ильича”, 2010. – 328 с.
18. Бадасен Г. По страницам истории села Ялта (Из воспоминаний о родине моей и моих предков) / Г. Бадасен ; Федерация греческих обществ Украины. – Мариуполь, 2007. – 201 с.
19. Хасхачих В. История села Чермалык / В. Хасхачих. – Мариуполь : Мариупольское о-во греков, 2001. – 128 с.
20. Душка В. Село над Кальмиусом: Очерки истории села Старая Ласпа / В. Душка. – Донецк : Кальмиус, 2005. – Кн. 1 – 238 с.
21. Папуш И. Сартана: прошлое и настоящее (взгляд сквозь годы). 1778 – 2000 гг. / И. Папуш. – Мариуполь : ЗАО “Газета «Приазовский рабочий»”, 2002. – 328 с.
22. Нікольський В. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження : моногр. / В. Нікольський. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2003. – 624 с.
23. Никольский В. Расправа по директиве НКВД / В. Никольский // Книга памяти греков Украины : науч. изд. / [В. Никольский, А. Бут, П. Добров, В. Шевченко]. – Донецк : Регіон, 2005. – 336 с.
24. Лихолобова З. Найбільша “чистка” в Донбасі [Електронний ресурс] / З. Лихолобова. – [Цит. 2009, 17 листопада]. – Режим доступу: http://memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/01-02_1995/177.pdf.
25. Лихолобова З. О сталинских репрессиях 1937–1938 гг. / З. Лихолобова // Україна – Греція: Досвід дружніх зв’язків та перспективи співробітництва : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24–26 трав. 1996 р. / відп. ред. К. Балабанов. – Маріуполь, 1996. – С. 70–71.
26. Лихолобова З. Вибрані праці / З. Лихолобова. – Донецьк : Юго-восток, ЛТД, 2003. – 496 с.
27. Лихолобова З. Тоталітарний режим та політичні репресії другої половини 1930-х років в Україні (переважно на матеріалах Донецького регіону) / З. Лихолобова. – Донецьк, 2006. – 280 с.
28. Якубова Л. Грецьке село в горнілі “більшовитської перековки” (20-ті рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс] / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідомчий зб. наук. пр. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Вип. 19(1). – [Цит. 2011, 15 січня]. – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/pro_2010_19_1/10.pdf.
29. Якубова Л. Нерадянські суспільно-політичні рухи в контексті суспільно-політичного життя радянської України 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / Л. Якубова – [Цит. 2011, 8 лютого]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/JournALL/pro/13/3.pdf>.
30. Якубова Л. Савва Георгиевич Яли / Л. Якубова // Записки товариства Андрія Білецького / Київське наук. істор.-філологічне товариство ім. Андрія Білецького. – К., 2006. – Вип. 4, кн. 2. – С. 248–284.
31. Мазур П. За что, Господи?.. Георгий Костоправ “Аз яко голуб чистый...” / П. Мазур // Хронос. – 2003. – № 3. – С. 4–5.
32. Мазур П. За что, Господи? “Дело производством прекратить...” / П. Мазур // Хронос. – 2003. – № 1, 2. – С. 5, 5.

33. Мазур П. За что, Господи? Мариуполь, 1937 год: “греческая операция” / П. Мазур. – Мариуполь : Азовье, 2007. – 108 с.
34. Мазур П. За что, Господи? Страницы домашнего Архива / П. Мазур // Хронос. – 2001. – № 6. – С. 3.
35. Мазур П. Поэт и гражданин / П. Мазур // Эллины Украины. – № 11. – 2008. – С. 3.
36. Анимица Г. Как это было: К 70-тилетию трагического начала "греческой операции" / Г. Анимица // Хронос. – 2007. – № 9. – С. 1–3.
37. Хаджинова О. Василий Васильевич Галла. К 100-летию со дня рождения / О. Хаджинова // Хронос. – 2004. – № 8. – С. 6.
38. Хаджинова О. Греческие литераторы – современники Георгия Костоправа / О. Хаджинова. – М., 2003. – 93 с.
39. Хаджинова О. Теленчи Данил Данилович / О. Хаджинова // Хронос. – 1999. – №10. – С. 5.
40. Папуш И. История и творчество греков Приазовья (1778–2004) / И. Папуш. – Мариуполь: Газета “Приазовский рабочий”, 2005.
41. Папуш И. Творческая деятельность греков Приазовья. Конец XIX–XX век. Энциклопедический справочник / И. Папуш. – Мариуполь : Газета "Приазовский рабочий", 2000. – С. 61–62.
42. Кузьменков Л. Восходы древних зерен / Л. Кузьменков // Хронос. – 2003. – № 6. – С. 7.
43. Кузьменков Л. Посланник Коминтерна и поэт / Л. Кузьменков // Хронос. – 2004. – №6. – С. 8.
44. Патрича Д. Судьба поэта. Очерки о жизни и смерти талантливого поэта греков Приазовья Василия Галлы / Д. Патрича // Эллины Украины. – 2000. – № 1/2. – С. 6–7; № 3/4. – С. 8–9.
45. Захарова Г. Безневинно казнены. Как органы НКВД сфабриковали греческую диверсионно-повстанческую организацию / Г. Захарова // Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья). – Мариуполь : Новый мир, 2007. – 440 с.
46. Захарова Г. Греческая операция / Г. Захарова // Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья). – Мариуполь : Новый мир, 2007. – 440 с.
47. Захарова Г. Следователи НКВД были далеки от поэзии / Г. Захарова // Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья). – Мариуполь : Новый мир, 2007. – 440 с.
48. Захарова Г. Судьба главного конструктора / Г. Захарова // Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья). – Мариуполь : Новый мир, 2007. – 440 с.
49. Захарова Г. Новое о Константине Челпане / Г. Захарова // Хранить вечно. (О жертвах политических репрессий г. Мариуполя и Приазовья). – Мариуполь : Новый мир, 2007. – 440 с.
50. Котлярчук Ю. Новая книга Галины Захаровой / Ю. Котлярчук // Хронос. – 2008. – № 3. – С. 2.
51. Захарова Г. Жизнеописания знаменитых греков Украины. Дело Константина Челпана / Г. Захарова. – Мариуполь : ЗАО “Газета «Приазовский рабочий»”, 2001. – С. 54.
52. Захарова Г. Мариупольская трагедия / Г. Захарова. – Мариуполь, 2000. – 568 с.
53. Захарова Г. Всех поименно назвать / Г. Захарова. – Мариуполь, 2003. – 240 с.

54. Кропачев С. Новейшая российская историография о масштабах большого террора [Электронный ресурс] / С. Кропачев // Проблемы истории массовых политических репрессий в СССР. К 70-летию Всесоюзной переписи населения 1939 года : материалы VI Междунар. науч. конф. – Краснодар : Экоинвест. – 2010. – С. 80–92. – [Цит. 2012, 9 авг.]. – Режим доступа: <http://www.kubanmemo.ru/library/kropachev01/4%20conf.pdf>

55. Охотин Н. Из истории “немецкой операции” НКВД 1937–1938 гг. [Электронный ресурс] / Н.Охотин, А. Рочинский // Репрессии против советских немцев. Наказанный народ. – М. : Звенья, 1999. – [Цит. 2012, 5 июля]. – Режим доступа: <http://www.memo.ru/history/mem/Chapter2.htm>

56. Бугай Н. Проблемы репрессированных национальных меньшинств в российской историографии [Электронный ресурс] / Н. Бугай. – [Цит. 2012, 15 авг.]. – Режим доступа: http://elib.org.ua/rushistory/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1192094522&archive=&start_from=&ucat=9&

57. Джуха И. Греческая операция: История репрессий против греков в СССР / И. Джуха. – СПб. : Алетейя, 2006. – 416 с.; ил. – (Серия “Новогреческие исследования”).

58. Саввиди К. О Джухе И. Г. и его работе над книгой “Греческий мартиролог” [Электронный ресурс] / К. Саввиди, И. Тасиц. – [Цит. 2009, 16 дек.]. – Режим доступа: <http://www.greek.ru>.

59. Коссе Н. Греческая операция: история репрессий против греков СССР / Н. Коссе // Хронос. – 2006. – № 2. – С. 6.

60. Джуха И. Три поражения Сталина в Греции [Электронный ресурс] / И. Джуха – [Цит. 2009, 26 сент.]. – Доступен с: http://www.greek-martirolog.ru/gm_conf/gm_conf_krd09.php.

61. Джуха И. Чем провинились греки?.. [Электронный ресурс] / И. Джуха – [Цит. 2009, 26 сент.]. – Режим доступа: <http://www.azovgreeks.com>.

62. Джуха И. Репрессии против греков в СССР в XX веке (к 70-летию начала террора) [Электронный ресурс] / И. Джуха – [Цит. 2009, 26 сент.]. – Режим доступа: http://www.greek-martirolog.ru/gm_conf/gm_conf_2007_krd/php.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2012.

O. Bogatikova, V. Romantsov

“THE GREEK OPERATION” OF 1937–1938 IN THE NORTHERN AZOV SEA COAST REGION: HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE

The article provides analysis of the existing research works on the problem of the Stalinist regime political repression against Greek population of the Northern Azov Sea Coast Region. It covers a number of issues currently being investigated by Ukrainian and Russian historians. The authors name the leading researchers in this field and provide description of their works.

Key words: *historiography, “the Great Purge”, political repression, Greek ethnic minority, Northern Azov Sea Coast Region.*